

DOI: 10.7596/taksad.v6i4.1103

Citation: Yalçın, İ. (2017). Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin (CEDAW) Müslüman Ülke Kanunlarına Etkileri. Journal of History Culture and Art Research, 6(4), 980-1009. doi:<http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v6i4.1103>

Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin (CEDAW) Müslüman Ülke Kanunlarına Etkileri

The Impact of the Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women (CEDAW) on Muslim Countries Laws

İsmail Yalçın¹

Abstract

The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW), which was adopted by the UN and by most countries of the world, has influenced women's rights and led to important developments in countries party to the treaty. Most Islamic countries have put reservations on some articles of the Convention citing Islamic law practices and local culture while ratifying the Treaty, but then have removed some of these reservations by passing adaptive laws. While some of these regulations such as women's share in inheritance, their testimony, and obedience to husband have a strong connection to main religious sources, others such as reduced sentences in honor killings, women carrying their own surname, voting in elections, and female genital mutilation are based on customary and tacit law judgments. Through CEDAW, Muslim countries have faced pressure and criticism in international platforms with the allegation that their laws on person, family, inheritance, punishments, citizenship, and procedural law involve discrimination against women. With the influence of the international atmosphere, women's movements have risen in Muslim countries and through legal changes there has been developments with regard to women's rights in line with CEDAW. Even though after CEDAW there is some convergence between the Islamic World and the West in terms of women's rights and gender equality, differences based on culture continue to exist.

Keywords: CEDAW, Islamic law, Islamic countries, Women's rights, Discrimination, Legal changes.

¹ Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Turkey. E-mail: isyalcin@gmail.com

Öz

Dünya ülkelerinin büyük çoğunluğunun taraf olduğu Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), imzalandığı günden bu tarafa kadın hakları alanında önemli gelişmelere sebep olmuş ve taraf ülkeleri etkilemiştir. İslam ülkelerinin birçoğu, İslam hukuku uygulamalarından veya yerel kültürden kaynaklanan farklılıklar sebebiyle, katılmadığı maddelere çekince koyarak Sözleşmeyi onaylamış ancak sonradan bu çekincelerin bir kısmı yasal düzenlemelerde değişiklik yapılarak kaldırılmıştır. Bu düzenlemelerden kadının miras payı, şahitliği, kocasına itaati gibi bazılarının dinin ana kaynaklarıyla kuvvetli irtibatı söz konusu iken, namus cinayetlerinde ceza indirimi, kadının kendi soyadını taşıması, seçimlerde oy kullanması, kadın sünneti gibi bir kısmında örfi içtihatlar ağır basmaktadır. CEDAW vesilesiyle Müslüman ülkeler, şahıs, aile, miras, ceza, vatandaşlık, usul hukuku, gibi kanunlarında kadına karşı ayrımcılık içeren maddeler bulunduğu iddiasıyla uluslararası platformlarda baskı ve eleştiri ile karşılaşmıştır. Uluslararası atmosferin etkisiyle Müslüman ülkelerde kadın hareketleri yükselmiş ve yasal değişikliklerle beraber kadın hakları alanında CEDAW doğrultusunda gelişmeler görülmüştür. CEDAW sonrası İslam Dünyası ve Batı arasında kadın hakları ve kadın erkek eşitliği konusuna bakışta kısmî bir yakınlaşma olmakla birlikte kültür farkına dayalı farklılıklar devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: CEDAW, İslam hukuku, İslam ülkeleri, Kadın hakları, Ayrımcılık, Hukukî değişiklikler.

Giriş

Birleşmiş Milletler yirminci yüzyılda insan hakları alanında 200 kadar belge kabul etmiş,² bunlardan Dünya ülkeleri tarafından Çocuk Hakları Sözleşmesi'nden sonra ikinci en çok onaylanan “Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) / Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” olmuştur. Sözleşme 1979 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 10 çekimser oya karşılık 130 oyla kabul edilmiştir. 17 Temmuz 1980'de Kopenhag Konferansı'nda yapılan özel törenle 64 ülke anlaşmayı imzalamış, iki ülke imzalamak için şartlarını sunmuştur. 3 Eylül 1981'de, Sözleşmenin 27(1) maddesine göre 20 ülkenin yetkili mercilerinde anlaşmanın onaylamasından 30 gün sonra anlaşma yürürlüğe girmiştir.³

CEDAW 30 madde olarak tasarlanmıştır. İlk 16 madde, taraf devletlerin ülkelerinde kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak için hangi alanlarda ne tür çalışmalar

² Kemal Göz, *İslam'da ve Milletlerarası Belgelerde Hürriyetler*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 194.

³ Short History of CEDAW Convention, <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/history.htm> erişim: 16.07.2017.

yapmaları gerektiğini genel ifadelerle belirlemiştir. Geriye kalan 14 madde ise sözleşmenin nasıl yürütüleceğiyle ilgili, komiteler, raporlamalar ve yürürlük konularını düzenlemiştir.⁴ Sözleşmeyi bugüne kadar 189 ülke onaylamış fakat sadece Müslüman ülkeler değil, birçok devlet çeşitli maddelerine çekinceler koymuştur.⁵ ABD 1980 yılında CEDAW'ı ilk imzalayanlardan olduğu halde şimdiye kadar onaylamamıştır.⁶

Afganistan, Mısır ve Ürdün gibi bazı Müslüman ülkeler sözleşmeyi 1980 yılında ilk konferansta imzalamış olmakla birlikte ülkelerin imzalama ve yasal süreçleri tamamlayarak yürürlüğe koyma aşamaları oldukça değişkenlik göstermiştir. Çeyrek yüzyıllık süreçte Somali, Sudan ve İran dışındaki bütün Müslüman ülkeler sözleşmeyi onaylayarak yürürlüğe koymuştur. Mısır (1981), Bangladeş, Endonezya, Yemen (1984), Tunus, Türkiye (1985), Irak (1986) Libya (1989), Ürdün (1992), Fas (1993), Maldivler (1993), Kuveyt (1994), Malezya (1995), Pakistan, Cezayir (1996), Suudi Arabistan (2000), Moritanya (2001), Bahreyn (2002), Afganistan (2003), Suriye (2003), BAE (2004), Umman, Bruney (2006), Katar (2009) yılında sözleşmeye taraf olmayı kabul etmiştir.⁷

CEDAW, çekince koyarak onaylamaya izin verdiği için Müslüman ülkeler Sözleşme'nin çeşitli maddelerine çekinceler koymuşlardır. Sözleşmeyi imzalayıp hiç çekince koymayan Müslüman ülkeler olduğu gibi bir veya birden çok maddesine çekince koyanlar da bulunmaktadır. Bazı ülkeler de başlangıçta çekince koyup daha sonra çekincesini kaldırmıştır. Çekince konulan maddelerin bir kısmı, kadının miras payı, şahitliği, kocaya birden çok kadınla evlenme izni, velayette farklılık, kadının ve erkeğin ailede yükümlülük farklılıkları, kocanın tek taraflı boşamasına karşılık kadının sınırlı boşanma imkânı gibi geleneksel İslam hukukunda genel kabul görmüş kuralları, bir kısmı da ülkelerin yerel uygulamalarıdır. Araştırmanın birinci bölümünde Müslüman ülkeler tarafından çekince konulan maddelere ve ülkelerin çekincelerine yer verilecektir.

Sözleşmenin etkinliğini artırmak amacıyla 1999 yılında ihtiyarî protokol hazırlanmıştır. Bu protokol ilave iki denetim mekanizması getirmiştir. Birincisi, ülkesinde ayrımcılığa veya hak ihlaline uğrayan ve yerel hukuk yollarını tüketen kadınların Komiteye bireysel veya grup olarak başvuru hakkıdır.⁸ İkincisi taraf devletlerden birinde kadın haklarının ağır şekilde ihlal

⁴ Full text of the Convention in English, <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm> erişim: 17.08.2017.

⁵ Bk. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en erişim: 07.08.2017.

⁶ Rosann Mariappuram, "Outcomes of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW) in the Arab World. *CUNY Academic Works*", s. 32. http://academicworks.cuny.edu/cc_etds_theses/378?utm_source=academicworks.cuny.edu%2Fcc_etds_theses%2F378&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages 32, erişim:11.09.2017.

⁷ Bk. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en#21M erişim: 16.07.2017.

⁸ CEDAW Optional Protocol, m.1-7.

edilmesini üzerine Komitenin resen inceleme yetkisi kullanmasıdır.⁹ Fakat taraf devletler ihtiyari protokolün onaylanması aşamasında kendilerini bu incelemenin dışında tuttıklarını beyan edebilmektedir.¹⁰ CEDAW üzerine ihtiyari protokolü de imzalayan ülkeler zımnen ülkesinde kadına karşı ayrımcılığı ortadan kaldırdığını veya en azından hiçbir ayrımcılığı desteklemediğini açıklamış olmaktadır. 2017 yılına kadar ihtiyari protokol 109 ülke tarafından tasvip görmüş ve bunlar arasında Bangladeş (2000), Tunus (2008) ve Türkiye (2002) gibi bazı Müslüman ülkeler de yer almıştır.¹¹

CEDAW'ın kadın hakları bağlamında Müslüman ülkelerdeki etkilerini konu alan çalışmalar olduğu gibi teorik olarak sözleşmenin İslam hukuku açısından değerlendirmesini yapan çalışmalar da bulunmaktadır. Kassim Üniversitesi usulü fıkıh hocası Arif b. Awad, makasid-ı şeri'a bağlamında Sözleşmeyi değerlendirmiş ve İslam hukukunun kadınlara en üstün haklar verdiğini ve erkeklerle kadınların farklı olduğu yerlerde farklılığın önemli hikmetler barındırdığını savunmuştur.¹² CEDAW açısından İslam Aile hukuku uygulamalarını ele alan bir çalışmada İslam aile hukukunun günün ihtiyaçlarına göre yenilenmesi gerektiği ve kadınlara karşı ayrımcılık içeren içtihatları savunmaya çalışmanın gereksiz olduğu savunulmuştur.¹³ Bölge veya ülke bazında CEDAW karşısında kadın haklarını ele alan çalışmalardan Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da CEDAW'a aykırı uygulamaları değerlendiren Samar el Masrı'nın çalışması,¹⁴ Güney Asya ülkelerinde CEDAW uygulamasını inceleyen Shaheen Sardar Ali'nin araştırması¹⁵ ve CEDAW karşısında Türk Medeni Kanunu'nu ele alan Seda İrem Çakırca'nın makalesi¹⁶ çalışmamızda ufuk açıcı olmuştur.

1. CEDAW ve Müslüman Ülkeler

Sözleşmeye nasıl çekince konulabileceği sözleşmenin 28. maddesinde düzenlenmiştir.

Madde 2: (Çekinceler)

⁹ CEDAW Optional Protocol, m.8-9.

¹⁰ CEDAW Optional Protocol, m.10.

¹¹ Bk. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8-b&chapter=4&lang=en erişim:19.09.2017.

¹² Arif b. Awad er-Rakkâbî, "İttifâkiyyetü'l-kadâi alâ cemi'i eşkâli't-temyîz dıdde'l-mer'e (CEDAW) dirase nakdiyye fi dav'i makâsıd'ı-ş-şer'i'ati'l-İslamiyye", *Mecelletü'l-Ulûmi'ş-Şer'i'a* 7(4), (2014): 1603-1733.

¹³ Zacky Ismail ve A. Jamaldeen, "Muslim Family Law and Practices: Perspectives CEDAW", *Proceedings of the Third International Symposium SEUSL*, Oluvil, Sri Lanka, (6-7 July 2013): 14-24.

¹⁴ Samar el-Masri, "Challenges facing CEDAW in the Middle East and North Africa", *The International Journal of Human Rights* 16(7), (2012): 931-946.

¹⁵ Shaheen Sardar Ali, *Conceptualising Islamic Law, CEDAW and Women's Human Rights in Plural Legal Settings*, (New Delhi: UNIFEM South Asia Regional Office, 2006). Ali bu çalışmada Kur'an'dan, Sünnetten ve İslam tarihinden örnekler vererek İslamî değerler içinde kadın haklarının en ideal haliyle gerçekleştirilebileceğini savunmuştur.

¹⁶ Seda İrem Çakırca, "Turkish Civil Code and CEDAW: Never Shall the Twain Meet?", *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul* 45(62), (2013): 158-159.

1. *Onama ve katılma sırasında devletler tarafından yapılan çekincelerin metni BM Genel Sekreteri tarafından alınır ve diğer taraf devletlere gönderilir.*

2. *Bu Sözleşmenin hedef ve amacıyla bağdaşmayan hiç bir çekince kabul edilmez.*

3. *Çekinceler her zaman Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine hitaben yapılacak bir bildirimle geri alınabilir; Genel Sekreter bu bildirim diğer taraf devletlere gönderir. Bu tür bir bildirim alındığı tarihte yürürlüğe girer.*

Sözleşmeye çekince koyarak onaylayan Müslüman ülkeler bu çekincelerini farklı usullerle sunmuştur. Bazı ülkeler sözleşmenin genelini kapsayacak şekilde genel bir çekince beyan etmiştir. Bir kısmı madde bazında genel çekince beyanında bulunmuştur. Diğer önemli bir kısmı ise çekince koyduğu maddeleri, fıkraları, çekince sebeplerini açıklama gereği hissetmiştir.

Sözleşmenin geneliyle ilgili çekince bildiren Malezya, Maldivler, Moritanya, Pakistan, Suudi Arabistan, Tunus ve Umman çekincelerini, takip eden satırlarda küçük tasarruflarla çevrilen ifadelerle beyan etmişlerdir. Malezya Hükümetine göre, Malezya'nın Sözleşmeye katılması, Sözleşme hükümlerin İslam hukuku kanunlarıyla ve Malezya Federal Anayasası ile çelişmediğini anlamasına bağlıdır. Maldivler Hükümetine göre, Maldivler Sözleşme hükümlerine, bu hükümler İslam hukuku prensiplerine aykırı olmadığı sürece uyacaktır ve kendisini Sözleşmenin Anayasayı ve kanunları değiştirmeyi gerektiren hükümleriyle bağımlı görmemektedir. Moritanya hükümeti, Sözleşmenin her bir maddesini İslam hukukuna aykırı olmaması ve Anayasasına uygun olması şartıyla onaylamıştır. Pakistan hükümetinin Sözleşmeyi kabulü Pakistan İslam Cumhuriyeti Anayasası hükümlerine bağlıdır. Suudi Arabistan Krallığı Sözleşmenin İslam hukukuyla çelişen her hangi bir maddesiyle bağlı olmadığını açıklamıştır. Tunus, Sözleşmeye uymak için Tunus Anayasası'nın 1. maddesine aykırı bir karar almayacağını beyan etmiştir. Umman, Sözleşmenin, İslam hukuku ile ve Umman Sultanlığının yürürlükteki kanunları ile uyumlu olmayan bütün maddelerine çekince koyduğunu belirtmiştir. Zikredilen çekincelerde ilgili ülkenin, sözleşmenin hangi maddesine çekince koyduğu, hangi madde veya maddelerin o ülkenin Anayasa veya yasalarına ya da uyguladığı İslam hukuku kurallarına aykırı olduğu anlaşılammaktadır.¹⁷ Bu ülkelerin uygulamada CEDAW'ın hangi maddeleriyle ilgili sorun yaşadıkları ancak dönemsel raporlarda ortaya çıkabilmektedir.¹⁸

Madde 1 ile ilgili çekinceler

Madde 1: (Kadına karşı ayrımcılığın tanımı)

¹⁷ Ülkelerin çekinceleriyle ilgili bk. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reservations-country.htm> erişim: 13.09.2017.

¹⁸ Ülke raporları için bk. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reports.htm> erişim: 13.09.2017.

Bu Sözleşmeye göre kadınlara karşı ayrımcılık deyimi kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer alanlardaki insan haklarının ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama anlamına gelir.

Bu maddede geçen “kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın” (irrespective of their marital status) ifadesi Katar hükümeti tarafından çekinceyle karşılanmıştır. Bu sebeple Katar mezkûr ifadenin meşru evlilik dışında bir aile ilişkisini teşvik eder şekilde anlaşılması şartıyla Sözleşmeyi kabul ettiğini ve Sözleşmeyi bu anlayışa göre uygulama hakkını saklı tuttuğunu ifade etmiştir.¹⁹

Madde 2 ile ilgili çekinceler

Madde 2: (Hukuki alanda tedbir alma yükümlülüğü)

Taraf Devletler kadına karşı her türlü ayrımcılığı kınar, her türlü uygun vasıtayı kullanarak, gecikmeksizin kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldıracak politikalar izlemeyi kabul eder ve:

a) Erkeklerin ve kadınların eşitliği prensibini henüz ulusal anayasalarına veya diğer ilgili mevzuatlarına koymamışlarsa koymayı, yasalar ve diğer uygun vasıtalarla bu ilkeyi hayata geçirmeyi;

b) Kadına karşı her türlü ayrımcılığı yasaklayan ve gerektiği takdirde yaptırımlar da getiren gerekli mevzuatı çıkarmayı ve diğer tedbirleri almayı;

c) Kadın haklarını erkeklerle eşit temelde koruyacak hukuki düzenlemeler yapmayı, yargı mercileri ve diğer kamu kurumları vasıtasıyla her hangi bir ayrımcılık karşısında kadınları etkili bir biçimde korumayı;

d) Kadınlara karşı ayrımcılık niteliğindeki bir fiil veya uygulamadan kaçınmayı, kamu kurum ve kuruluşlarının da bu yükümlülüğe uygun davranmalarını sağlamayı;

e) Her hangi bir kişi, kurum veya kuruluş tarafından kadınlara karşı ayrımcılık yapılmasını engellemek için her türlü uygun tedbiri almayı;

f) Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan mevcut yasaları, hukuki düzenlemeleri, gelenekleri ve uygulamaları değiştirmek veya kaldırmak için gerekli her türlü tedbiri almayı;

¹⁹ https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en#EndDec
erişim: 13.09.2017.

g) Kadınlara karşı ayrımcılık içeren bütün ulusal ceza hükümlerini kaldırmayı, taahhüt eder.

Sözleşmenin 2. maddesi genel ifadelerle kadınlara karşı ayrımcılık içeren bütün yasal düzenlemelerin kaldırılmasını, her türlü ayrımcılığın yasaklanmasını ve ayrımcılık içeren geleneklerin dahi kaldırılmasını istediği için bu madde ve fıkralarına yönelik çok sayıda İslam ülkesi çekince koymuştur. Çekincelerin dağılımına bakıldığında maddenin tamamıyla ilgili genel çekince belirtenler, bazı fıkraları zikrederek çekince koyanlar, ülkelerindeki bir uygulamanın bu madde fıkralarına aykırı sayılamayacağını beyan edenler ve başka maddelere çekince koyduğu halde bu maddeye çekince koymayanlar bulunmaktadır.

Bahreyn, Mısır ve Fas İslam hukukuyla çelişmemesi kaydıyla 2. maddeyi uygulayacağını; Bangladeş ve Suriye, İslam hukuku hükümleriyle çeliştiği için 2. maddeye uymayacağını; Cezayir, Cezayir Aile Kanunu ile çatışmaması şartıyla bu maddedeki şartları uygulamaya hazır olduğunu bildirmiştir. Libya, İslam hukuktaki kadın ve erkeğin miras paylarıyla ilgili kesin hükümlerini dikkate alarak 2. maddeyi uygulayacağını; BAE ise İslam miras hükümlerine aykırı olduğu için 2 (f) maddesi ile bağlı olmadığını açıklamıştır. Irak 2 (f) ve (g) maddeleriyle; Malezya 2(f) maddesiyle bağlı olmadığını mücerret olarak ifade etmiş, Malezya sonra bu çekincesini geri almıştır. Ayrıca Fas ve Katar, anayasalarında yer alan soya dayalı tahta geçiş düzenlemesine aykırı olduğu için 2 (a) maddesine çekince koymuştur.²⁰

Madde 5 ile ilgili çekinceler

Madde 5: (Önyarguların ve geleneklerin tasfiye edilmesi)

Taraf Devletler aşağıdaki bütün uygun önlemleri alacaklardır:

a) Her iki cinsten birinin aşağılığı veya üstünlüğü fikrine veya kadın ile erkeğin kalıplaşmış rollerine dayalı ön yarguların, geleneklerin ve diğer bütün uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla kadın ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmek.

Malezya iki fıkradan oluşan 5. maddenin (a) fıkrasıyla bağlı olmadığını bildirmiştir. Katar ise maddede önerilen kalıplaşmış rollerin değiştirilmesi ifadesinin, kadının ailede annelik ve çocuk yetiştirme gibi rollerine karşı bir teşvik olarak anlaşılamayacağını açıklamıştır.

a. Madde 7 ile ilgili çekinceler

Madde 7: (Siyasal haklar)

²⁰ Ülkelerin Sözleşme maddelerine koyduğu çekincelerin ve yayınladığı bildirelerin tamamına ülke adı üzerindeki linklerden ve çekincelerin (reservations) listelendiği sayfadan ulaşılabilir. Bk. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en#EndDec <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reservations-country.htm> erişim: 13.09.2017.

Taraf Devletler, ülkenin politika ve kamu hayatında, kadınlara karşı ayrımcılığı önlemek için bütün önlemleri alacaklar ve özellikle kadınlara erkeklerle eşit şartlarla aşağıdaki hakları sağlayacaklardır:

a) Bütün seçimlerde ve halk oylamalarında oy kullanmak ve halk tarafından seçilen organlara seçilebilmek;

b) Hükümet politikasının hazırlanmasına ve uygulanmasına katılmak, kamu görevinde bulunabilmek ve hükümetin her kademesinde kamu görevleri ifa etmek.

Maldivler, Anayasasının 34. maddesine aykırı olduğu için; Kuveyt, seçim kanununun kadınlara oy kullanma hakkı vermemesi sebebiyle CEDAW'ın 7(a) maddesine çekince koymuştur.²¹ Kuveyt 2005 yılında, Maldivler 2010 yılında madde üzerindeki çekincesini kaldırmıştır. Malezya ise 7 (b) maddesi üzerine koyduğu, maddenin imam ve müftü gibi bazı görevlere atanma konusunda uygulanmayacağını ifade eden çekincesini 2010 yılında kaldırmıştır.²²

Madde 9 ile ilgili çekinceler

Madde 9: (Vatandaşlık hakkı)

1. Taraf Devletler, tabiiyetin kazanılmasında, değiştirilmesinde veya muhafazasında kadınlara erkekler ile eşit haklar tanıyacaklar ve özellikle bir yabancıyla evlenmenin veya evlilik sırasında kocanın tabiiyetini değiştirmesinin, kadının da otomatik olarak tabiiyet değiştirmesine, tabiiyetsiz kalmasına veya kocanın tabiiyetini zorla almasına yol açmamasını sağlayacaklardır.

2. Taraf Devletler, çocukların tabiiyeti konusunda kadınlara erkeklerle eşit haklar sağlayacaklardır.

BAE, Irak ve Malezya her iki fıkrasıyla 9. maddeye çekince koymuştur. Bahreyn, Bruney, Cezayir, Fas, Irak, Katar, Kuveyt, Lübnan, Malezya, Mısır, Suriye, Tunus, Umman, Ürdün gibi diğer İslam ülkeleri ise 9. maddenin sadece 2. fıkrasına çekince koymuştur. Çekincenin temel dayanağı fıkranın İslam hukuku ilkeleriyle ve ülkelerin vatandaşlık kanunları ile çelişmesidir. Nitekim BAE çekincesini vatandaşlık konusu ülkenin iç meselesidir, diyerek savunmuştur. Kuveyt ise ülkenin vatandaşlık kanununun tabiiyeti belirleme yetkisini babaya verdiği dikkat çekmiştir.

²¹ Bk. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reservations-country.htm> erişim: 13.09.2017.

²² End note 37. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en#EndDec erişim: 13.09.2017.

Bazı ülkeler çekincesini savunmak için ilave açıklama sunmuştur. Bunlardan Mısır, tabiiyetin babaya bağlı olmasının daha uygun olduğunu, bu durumun kadın erkek eşitliğini etkilemeyeceğini ve âdeten kadınların bunu kabul ettiğini belirtmiştir. Fas, ülkenin vatandaşlık kanununda tabiiyetin belli durumlarda anneye bağlanabileceğini zikrederek çekincesini savunmuştur.²³ Cezayir de kendi vatandaşlık kanununda çocuğun tabiiyetinin anneye bağlanabileceği durumları zikrederek çekincesini desteklemiştir. Bunlar babanın bilinmez veya vatansız olması; çocuğun Cezayir’de, Cezayirli bir anne ve Cezayir’de doğmuş yabancı bir babadan olmasıdır. Ayrıca Cezayir’de, Cezayirli bir anne ve Cezayir’de doğmamış olan yabancı bir babadan doğmuş olan çocuk Cezayir Vatandaşlık Kanunu’nun 26. maddesine göre Adalet Bakanlığının izniyle annesinin milliyetini alabilir. Malezya 1998 yılında 9(1) üzerindeki çekincesini; Mısır 2008, Cezayir 2009, Fas 2011 yılında 9(2) üzerindeki çekincesini; Irak ise 2014 yılında 9. maddenin tamamı üzerindeki çekincesini geri çekmiştir.²⁴

Madde 13 ile ilgili çekinceler

Madde 13: (Ekonomik ve sosyal yaşamın diğer alanlarındaki haklar)

Taraf Devletler, kadınlara karşı ekonomik ve sosyal hayatın diğer alanlarında erkeklerle kadınların eşit olarak haklardan yararlanabilmelerini sağlayarak kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi için gerekli her türlü tedbiri alır ve özellikle aşağıdaki hakları tanır:

- a. Aile tazminatından yararlanma hakkı;*
- b. Banka kredisi, ipotek ve diğer mali kredileri kullanma hakkı;*
- c. Eğlence, spor ve kültürel hayatın bütün yönlerine katılma hakkı.*

Sözleşmenin 13(a) maddesi üzerine Bangladeş ve Moritanya çekince koymuştur. Fakat Bangladeş 1997’de Moritanya 2014’te çekincesini kaldırmıştır.²⁵

Madde 15 ile ilgili çekinceler

Madde 15: (Hukuk önünde eşitlik hakkı)

- 1. Taraf Devletler kadınların erkeklerle hukuk önünde eşitliğini kabul eder.*
- 2. Taraf Devletler hukuki meselelerde kadınların erkeklerle aynı hukuki ehliyete sahip olmalarını ve bu ehliyeti kullanmaları için aynı imkânlarla sahip olmalarını kabul eder. Taraf*

²³ End note 78, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en#EndDec erişim: 13.09.2017.

²⁴ Bk. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reservations-country.htm> erişim: 13.09.2017.

²⁵ Bk. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en#EndDec erişim: 13.09.2017.

Devletler özellikle, sözleşme yapma ve malların idaresi konusunda kadınlara eşit haklar tanır ve mahkemelerde davaların her aşamasında eşit muamele görmelerini sağlar.

3. Taraf Devletler, kadının hukuki ehliyetini kısıtlamaya yönelik hukuki sonuç doğuran bütün sözleşmelerin ve her türlü özel belgenin hükümsüz sayılacağını kabul eder.

4. Taraf Devletler, kişilerin seyahat hakkı ve yerleşme ve konutu seçme özgürlüğü ile ilgili yasalarda erkeklere ve kadınlara eşit haklar tanımayı kabul eder.

Sözleşmenin 15. maddesinin 1'inci, 2'inci ve 4'üncü fıkrası hakkında çekince belirten Müslüman ülkeler bulunmaktadır. Katar 15(1)'in miras ve şahitlik konusunda İslam hukukuna uygun olmadığı gerekçesiyle çekince koymuştur. Türkiye başlangıçta, Türk Medeni Kanunu (TMK) ile uyuşmadığı için 2. ve 4. fıkraya çekince koymuş daha sonra 1999'da ileride değineceğimiz 29(1) dışındaki bütün çekincelerini geri çekmiştir. BAE de 15(2)'ye ehliyet, şahitlik ve sözleşme hakkı açısından İslam hukukuna aykırı olduğu gerekçesiyle çekince koymuştur. Yerleşim yeri ve konut seçme özgürlüğü açısından kadın ve erkeğin eşit olmasını öngören 15(4) maddesine Bahreyn, Cezayir, Fas, Katar, Suriye, Tunus, Umman ve Ürdün, meri kanunlarına aykırı olduğu gerekçesiyle çekince koymuş ancak Ürdün 2009 yılında "kadının ikametgâhi kocasıyla beraberdir" çekincesini geri almıştır.²⁶

Madde 16 ile ilgili çekinceler

Madde 16: (Evllenme ve aile ilişkileri alanındaki haklar)

1. Taraf Devletler evlilik ve aile ilişkileri ile ilgili bütün konularda kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır ve özellikle erkeklerle kadınların eşitliğini öngören aşağıdaki hakları tanır:

a) Evlenmede aynı hakka sahip olma;

b) Özgürce eş seçme ve tamamen kendi rızasıyla evlenme;

c) Evlilik döneminde ve boşanmada sırasında aynı haklara ve yükümlülüklerle sahip olma;

d) Medeni durumları ne olursa olsun, anne ve baba olarak çocuklarla ilgili konularda, her durumda çocukların menfaatleri üstün tutulmak şartıyla, aynı haklara ve yükümlülüklerle sahip olma;

²⁶ End note 73, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en#EndDec erişim:13.09.2017.

e) Çocukların sayısına ve dünyaya getirilme zamanına serbestçe ve makulce karar verme konusunda aynı hakka sahip olma ve bu hakları kullanabilmeleri için gerekli bilgiye, eğitime ve araçlara sahip olma;

f) Velayet, vasilik, kayyımlik ve evlat edinme veya bu kavramların bulunduğu ulusal mevzuattaki benzer kurumlar bakımından, her durumda çocukların menfaatleri üstün tutulmak şartıyla, aynı haklara ve yükümlülüklerle sahip olma;

g) Soyadı, meslek ve iş seçme hakları da dâhil, karı ve koca olarak aynı kişisel haklara sahip olma;

h) Mallarına sahip olma, kazanma, işletme, idare etme, kullanma ve mallarını bir bedel karşılığında veya bedelsiz olarak elden çıkarma konusunda aynı haklara sahip olma.

2. Çocuğun nişanlanmasının ve evlendirilmesinin hiç bir hukuki sonuç doğurmaması, asgari evlenme yaşının tespit edilmesi ve evliliklerin resmi sicile kaydının zorunlu hale getirilmesi için yasama dâhil bütün gerekli tedbirler alınır.

Sözleşmenin 16. maddesi, üzerinde İslam ülkelerinin en fazla çekince koyduğu madde olarak dikkat çekmektedir. BAE, Bahreyn, Bangladeş, Fas, Irak, Katar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Malezya, Maldivler, Mısır, Moritanya, Suriye, Suudi Arabistan, Tunus, Türkiye, Umman, Ürdün bu maddeye çekince koyan ülkeler arasındadır. Bunlar arasından, Türkiye 1999'da, Fas 2011'de, Moritanya ve Tunus 2014'te çekincesini geri almıştır. Malezya ise 2010 yılında maddenin sadece 2. fıkrası üzerindeki çekincesini kaldırmıştır.²⁷

Sözleşmenin 16. maddesine bir bütün olarak BAE, Bahreyn, Fas, Irak, Maldivler ve Mısır İslam hukukuna uygun olmadığı kanaatiyle çekince koymuştur. Suudi Arabistan Sözleşmenin tümüne İslam hukukuna uygunlu şartı koyduğu için bu maddeye de çekince koymuş sayılır. Bu ülkelerden BAE, Fas ve Mısır, içerik ve anlam olarak birbirine yakın ifadelerle çekince sebeplerini açıklamıştır. Açıklamalar mealen şöyle özetlenebilir: Evlenme ve boşanma konularında her açıdan kadına ve erkeğe eşit haklar vermek İslam hukukuna aykırıdır. İslam hukuku ailedeki kutsal bağı korumak için karıya ve kocaya birbiriyle dengeli ve birbirini tamamlayacak şekilde hak ve görevler yüklemiştir. Mehir ve nafaka ödemek kocanın görevidir. Kadının ekonomik özgürlüğü ve malları üzerinde tam yetkisi vardır. Kocanın ve kendisinin giderleri için ödeme yapma zorunluluğu yoktur. Buna mukabil kocanın yargı

²⁷ Bk. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en#EndDec erişim: 13.09.2017.

kararına gerek duymayan boşama hakkı, kadının ise ancak zarar görmesi durumunda hâkim kararına bağlı yargısal boşanma hakkı vardır.²⁸

Sözleşmenin 16. maddesinin sadece belli fıkralarına çekince koyan İslam ülkelerinden (c), (d), (f) ve (g) fıkralarına çekince koyan Türkiye ve bunlara ilaveten (h) fıkrasına çekince koyan Tunus çekincesini geri almıştır. Bangladeş (c) ve (f) fıkrasına koyduğu çekincesinin (f) fıkrasıyla ilgili kısmını 1997’de kaldırmıştır. Malezya önce 16. madde ile bağlı olmadığını açıklamış, daha sonra 1998 yılında maddenin (d), (e) ve (h) fıkraları üzerindeki çekincesini kaldırmış; (a), (c), (f) ve (g) fıkraları üzerindeki çekincesini korumuştur. Geriye kalan ülkeler Katar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Suriye, Umman ve Ürdün içinden ikisi (a) fıkrasına, yedisi (c) fıkrasına, dördü (d) fıkrasına, beşi (f) fıkrasına, üçü (g) fıkrasına, İslam hukuku ile çeliştiği gerekçesiyle çekince koymuştur. Cezayir ise, evlilik ve boşanmayla ilgili bütün meselelerde erkeklerin ve kadınların eşit haklara sahip olduğu ile ilgili 16. maddedeki şartların Cezayir Aile Kanunu ile çatışmadığını açıklamıştır.²⁹

Madde 29 ile ilgili çekinceler

Madde 29: (Sözleşmenin yorumu ile ilgili uyuşmazlıklar)

1. Bu Sözleşmenin yorumlanması veya uygulanması ile ilgili olarak iki veya daha fazla Taraf Devlet arasında çıkan bir uyuşmazlık, bu Devletlerden birinin talebi üzerine hakem önüne götürülür. Hakem önüne götürme talebinden itibaren altı ay içinde taraflar hakemliğin kuruluşu üzerinde anlaşamazlarsa, bu taraflardan her hangi biri bu uyuşmazlığı uluslararası Adalet Divanı Statüsü ‘ne uygun olarak, uluslararası Adalet Divanı’nın önüne götürülebilir.

2. Taraf Devletlerden her biri bu Sözleşmenin imzalanması veya daha sonra onaylanması veya katılması sırasında, bu Maddenin birinci fıkrasıyla bağlı olmadığını beyan edebilir. Bu tür bir çekince koyan Taraf Devlet karşısında diğer Taraf Devletlerde yukarıdaki fıkra ile bağlı olmazlar.

3. Yukarıdaki ikinci fıkraya uygun olarak bir çekince koymuş olan bir Taraf Devlet, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine bir bildirim göndererek bu çekincesini her zaman geri alabilir.

Sözleşmenin 29. maddesinin 1. fıkrası sözleşmenin tarafları arasında, sözleşmenin yorumlanması veya uygulanmasında uyuşmazlık çıkması halinde bu uyuşmazlığın hakeme ve

²⁸ Açıklamalar için çekincelere bk.

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en#EndDec
erişim: 13.09.2017.

²⁹ Bütün çekince ve açıklamalar için bk.

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en#EndDec
erişim:13.09.2017.

son aşamada Uluslararası Adalet Divanına götürülebilmesine imkân vermektedir. Fakat maddenin 2. fıkrası taraf devletlere, ülkelerin egemenlik hakları ile çelişebilecek 1. fıkra ile bağlı olmadıklarını beyan etme hakkı vermiştir. Bu sebeple ülkelerin büyük çoğunluğu 29(1) ile bağlı olmadıkları beyan etmiştir.

Çekincelere itirazlar

Sözleşmenin 28. maddesinde Sözleşmenin hedef ve amacına aykırı bir çekincenin konulamayacağı ve böyle bir çekincenin kabul edilmeyeceği belirtilmiştir. Bu sebeple Müslüman ülkelerinin sözleşme maddelerine koydukları çekincelere 28(2)'ye aykırı olduğu gerekçesiyle itiraz yöneltmiş ve taraf devletlerce BM Genel Sekreterine başvurular yapılmıştır. Mesela İsveç ve Portekiz 1997'de Danimarka 1998'de Cezayir hükümetinin çekincelerinin Sözleşmenin amaç ve hedeflerine aykırı olduğu ve bu durumun Sözleşmenin 28(2) maddesinde yasaklandığı gerekçesiyle BM Genel Sekreterine başvuruda bulunmuşlardır.³⁰ Bunun gibi BAE'nin ve Lübnan'ın çekincelerine Danimarka; Kuveyt'in çekincelerine Belçika, Avusturya ve Portekiz; Malezya'nın çekincelerine Fransa ve Hollanda; Maldivler'in çekincelerine Finlandiya ve Almanya; Moritanya'nın çekincelerine İrlanda ve Fransa; Katar'ın çekincelerine Meksika ve Portekiz itiraz etmiştir.³¹ Çekincelere itiraz başvurusu yapan ülkeler, itirazlarıyla birlikte, çekince koyan ülkelere çağrıda bulunarak çekincelerini gözden geçirmelerini istemiş, aksi takdirde kendilerini bu anlaşmada taraf kabul etmeyeceklerini açıklamıştır.

2. CEDAW'ın Müslüman Ülkeler Üzerindeki Etkileri

CEDAW'ın onaylamasından bu güne kadar kadın hareketlerinde, kadın hakları farkındalığının gelişmesinde ve uygulanmasında önemli gelişmeler olmuştur. CEDAW'ı onaylayarak taraf olan ülkeler Sözleşme'de yer alan ilkeleri tam olarak uygulamaya koymayı ve kadınlara karşı ayrımcılık içeren bütün durum ve kuralları ortadan kaldırmayı taahhüt etmiş ve bu amaçla her türlü tedbiri almayı kabul ve beyan etmiş olur.³² Bu tedbirler “kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan mevcut yasaları, hukuki düzenlemeleri, gelenekleri ve uygulamaları değiştirmek veya kaldırmak için gerekli her türlü tedbiri almayı” gerektirmektedir.³³ Ayrıca sadece devlet tarafından kamu alanında yapılan ayrımcılığı hedef

³⁰ <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reservations-country.htm#N16> erişim:24.09.2017.

³¹ Ülkelerin çekincelerine yapılan itirazlar ülke ismi üzerine konulan numaralarla çekincelerin sonuna kaydedilmiştir. Bk. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reservations-country.htm> erişim: 24.09.2017.

³² CEDAW, giriş bölümü.

³³ CEDAW, m.2(f).

almayıp kapalı kapılar arkasında her hangi bir kişi, kurum veya kuruluş tarafından yapılan ayrımcılıkların önlenmesi için de gerekli tedbirlerin alınması gerekir.³⁴ CEDAW'ın etki mekanizması, raporlama, genel ve özel tavsiyeler ve uluslararası baskı olarak özetlenebilir.

Sözleşmenin 17. maddesi, Sözleşmenin taraf devletlerce uygulanışını denetlemek üzere toplam 23 kişiden oluşan kadına karşı ayrımcılığı önleme komitesi kurulmasını, komitenin seçim ve çalışma usullerini düzenlemiştir. 18. madde ise Sözleşmeye taraf olan ülkenin ilk bir yıl içinde bir rapor, sonraki yıllar için her dört yılda bir, sözleşmenin uygulamasıyla ilgili gelişmeleri ve uygulamalarda karşılaşılan sorunları açıklayan raporlar hazırlayarak komiteye sunmasını istemiştir. Genel anlamda bu izleme ve raporlamalar çok düzenli yapılmamış olmakla birlikte birçok ülke Sözleşme'nin maddelerine uyumunu raporlarına yansıtmaya ve raporlar sonrası tavsiyeleri yerine getirmeye çalışmıştır.³⁵

Katılım ve izleme süreçleri dikkate alındığında CEDAW konusunda ülkelere teşvik edici, cesaretlendirici ve Sözleşme'ye aykırı uygulamaları görmezden gelici bir yaklaşım sergilendiği dikkati çekmektedir. Sözleşme, 28(2) maddesinde hedef ve amacına uymayan hiçbir çekinceye müsaade edilmeyeceğini açıklamış olmasına rağmen isteyen ülkelere bütün çekinceleriyle birlikte katılım izni verilmiştir. Genel Sekreterin, çekincelerle birlikte katılımı taraf devletlere bildirmesinden sonra taraf devletlerden bazıları bazı çekincelere itiraz bildirerek bunların Sözleşmenin amaç ve hedeflerine aykırı olduğunu, bu çekincelerle Sözleşme'de o ülkeye taraf olmayacaklarını açıklamıştır ve ülkelerin çekincelerini gözden geçirerek geri çekmelerini tavsiye etmişlerdir.³⁶ Ayrıca CEDAW Komitesince hazırlanan Genel Tavsiyeler, kadına karşı şiddet, eşit işe eşit ücret, kadın sünneti, kadınların ev içinde ücretsiz çalışmasının ölçülmesi, evlilik ve aile ilişkilerinde eşitlik gibi başlıklarla yayınlanmıştır.³⁷

Sözleşmenin uygulanması ve uygulamaların raporlanması taraf devletlerin sorumluluğuna verilmiştir. Taraf devletler mevcut uygulamaları Sözleşmeye uygun hale getirmeye çalışmışlar ve sözleşmeye uymayan uygulamalar hakkındaki mazeretlerini zikretmişlerdir. Ancak devletlerin resmi raporları genellikle olumlu tarafları ön plana çıkartmaktadır. Bu durumda özellikle ulusal ve uluslararası kadın haklarıyla ilgilenen STK'ların gölge raporları önem taşımaktadır. Değerlendirmeler resmi raporlar üzerinden yapılmakla birlikte gölge raporlar da dikkate alınmaktadır. Ayrıca bir ülke ihtiyari protokolü imzalamışsa kadına karşı ayrımcılık veya hak ihlali gerekçesiyle yerel hukuk yollarına başvurduktan sonra Komiteye

³⁴ CEDAW, m.2(e).

³⁵ Ülke raporları için bk. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reports.htm> erişim: 13.09.2017.

³⁶ Ülke linkleri içinde çekincelere itirazlar da kaydedilmiştir. Bk.

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en#EndDec erişim:13.09.2017.

³⁷ <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/index.html> erişim: 18.09.2017.

müracaat edilebilmektedir. Komite'nin ülke değerlendirmesi bütün üyelere sunulmakta ve web sayfasında yayınlanmaktadır. Böylece taraf ülkeler üzerinde maddi bir yaptırım olmasa da bir baskı aracı olmaktadır.³⁸

Genel bir bakış yapıldığında çeşitli İslam ülkelerinde CEDAW'a aykırılığı ile ön plana çıkan ve birçoğu ile ilgili süreç içinde değişiklikler gözlenen hususlar şöyle sıralanabilir.

- 1- Siyasal alanda kadınlara oy hakkı verilmemesi, kadınların seçimlerde her kademeye aday olamaması, krallıkların erkek soyu takip etmesi.
- 2- Aile hukuku alanında, kadının evliliğinde velisinin rızasının bulunması şartı, evlenince kocasının soyadını alması, kocasının seçtiği meskende oturması, kocasına itaatinin yasal yükümlülük olması, boşamada kocasıyla eşit hakka sahip olmaması ve çocuklar üzerinde eşit velayet hakkına sahip olmaması; ailede kocanın reis olması, çocukların kocanın soyadını alması.
- 3- Mirasta kadınların erkeklerle eşit pay alamaması.
- 4- Kadınların şahitliklerinin erkeklere denk kabul edilmemesi.
- 5- Namus cinayetleri, aile içi şiddet ve kız çocuklarının sünneti gibi bazı ülkelerde yasal dayanağı da olabilen geleneksel uygulamalar.
- 6- Kadınların kocaları veya velilerinden izin olmadan seyahat edememesi, pasaport alamaması.

Sözleşme'nin CEDAW'ın Müslüman ülkeler üzerindeki etkilerini göstermek için, birisi (Sudan) Sözleşmeyi imzalamamış ülke olmak üzere, 17 ülkeden örnekler harf sırasına göre zikredilecektir.

Bangladeş CEDAW'a 1984'te katılmıştır. 1997'de Kadınların Geliştirilmesi Ulusal Politikasını uygulamaya koyan Bangladeş, ilgili bütün bakanlıkların katılımı ile kadın sorunlarını iyileştirme çabası içine girmiştir.³⁹ Parlamentoda kadınlara 30 sandalye ayrılması uygulaması 1979 yılından 2001 yılına kadar devam etmiştir.⁴⁰ Ülkede politik haklar bakımından kadın ve erkek eşittir. 1991'den itibaren uzun yıllar Başbakan ve muhalefet partisi lideri kadın olmuştur.⁴¹ Annelik izinleri bir aydan dört aya çıkarılmış ve çalışan anneler için gündüz bakım hizmetleri başlatılmıştır.⁴² Evlenme yaşı kızlar için 18 erkekler

³⁸ Dorothea Gaudart, Hanna Beate Schöpp-Schilling, Karin Tertinegg. *CEDAW Nedir?*, (Viyan: Federal Başbakanlık – Federal Kadın, Medya ve Kamu Hizmeti Bakanlığı, 2007), 11-12.

³⁹ CEDAW/C/BGD/5, 3 January 2003, s. 8.

⁴⁰ CEDAW/C/BGD/5, s. 13.

⁴¹ CEDAW/C/BGD/5, s. 22.

⁴² CEDAW/C/BGD/5, s. 30.

için 21'dir.⁴³ Bangladeş 2000 yılında CEDAW ihtiyari protokolünü uygulayan ilk 10 ülkeden biri olmakla kadın hakları konusundaki kararlılığını göstermiştir.⁴⁴

Cezayir CEDAW'a 1996 yılında katılmıştır. Ülke Anayasası kadın haklarını birçok yönüyle teminat altına almıştır. Kadınlar Cezayir'de her düzeyde seçme ve seçilme hakkına, kendi ikamet yerini seçme, yurt içinde ve dışında özgürce seyahat etme hakkına sahiptir. Ülkedeki eğitim sağlık ve adalet hizmetlerinde her düzeyde görev almakta ve yürütmektedir.⁴⁵ Cezayir'de Aile ve Kadının Statüsü Bakanlığı kadın sorunlarıyla ilgilenmektedir.⁴⁶ Evlilik yaşı erkekler için 21, kadınlar için 18'dir.⁴⁷ Boşanma için mahkemeye başvurmak şarttır. Karı veya koca mahkemeye başvurabileceği gibi he ikisi anlaşarak da boşanma başvurusunda bulunabilir.⁴⁸ Kadın kocasının ölümünden sonra çocuklarının velayetini yürütebilir.⁴⁹

Endonezya CEDAW'a 1984 yılında katılmıştır. Ülkenin Anayasa ve kanunlarda kadınların seçme ve seçilme hakkını kısıtlayan herhangi bir düzenleme bulunmamasına rağmen kadınların karar verici pozisyonlarda yer alması çok sınırlıdır.⁵⁰ Fakat 2001-2004 yılları arasında ülkeyi kadın bir başkan yönetmiştir.⁵¹ 1974 tarihli Evlilik Kanunu kadın ve erkek arasında eşitliği öngörür. Evlilikte edinilen mallar mal birliği rejimine tabidir. Boşanma her iki taraftan birinin mahkemeye başvurması yoluyla gerçekleşir.⁵² Ailenin reisi kocadır. Kadın ise evin reisidir. Soyadı konusunda bir düzenleme bulunmamaktadır. Evlenme yaşı erkeklerde 19, kızlarda 16'dır. Evlenme yaşının 18 olarak eşitlenmesi konusunda çalışmalar bulunmaktadır. Kanunun 4(2) maddesi belli şartlarla poligamiye izin vermektedir. CEDAW Komitesi aile reisliğinin birlikte yürütülmesini ve poligaminin tamamen kaldırılmasını tavsiye etmiştir.⁵³

Fas 1993 yılında CEDAW'a katılmış ve ardından gelen süreçte kadınların siyasi hayata katılımı teşvik edilmiş, siyasete kadın kotası getirilmiş ve üst düzey karar mercilerine kadın görevlerine oranları yükselmiştir.⁵⁴ Anayasa'nın kadınlara ve erkeklere tanıdığı eşit seyahat özgürlüğü tanıdığı çerçevesinde kadının pasaport alabilmesi için kocanın izninin olması şartı kaldırılmış ve ikametgâh seçimi kadın ve erkeğin ortak kararına bırakılmıştır. Bu düzenleme

⁴³ CEDAW/C/BGD/5, s. 41.

⁴⁴ CEDAW/C/BGD/5, s. 42.

⁴⁵ CEDAW/C/DZA/2, 5 February 2003, s. 12-13.

⁴⁶ CEDAW/C/DZA/2, s. 13.

⁴⁷ CEDAW/C/DZA/2, s. 63.

⁴⁸ Kanunu'l-Usra (Cezayir), m.48.

⁴⁹ Kanunu'l-Usra (Cezayir), m.87.

⁵⁰ CEDAW/C/IDN/4-5, 27 July 2005, s. 27-28.

⁵¹ CEDAW/C/IDN/4-5, s. 30.

⁵² CEDAW/C/IDN/4-5, s. 56.

⁵³ CEDAW/C/IDN/4-5, s. 57.

⁵⁴ CEDAW/C/MAR/4, 18 September 2006, s. 15, 24, 26.

sonrası CEDAW'ın 15(4). maddesine konulan deklarasyon geri çekilmiştir.⁵⁵ 2004 yılında yayınlanan aile kanunu evlilik yaşını kadın ve erkek için 18 olarak eşitlemiştir.⁵⁶ Aile içinde bir tarafın üstünlüğü ve diğer tarafın ona itaati yerine karşılıklı haklara ve görevlere bağlılık getirilmiş,⁵⁷ aile işlerinin yürütülmesi karı ve kocanın ortak sorumluluğuna verilmiştir.⁵⁸ Poligamiye sınırlandırıcı şartlar konularak hâkim denetimi getirilmiş aynı zamanda kadına, evlilik akdine kocasının tek eşli kalması şartını koyma hakkı verilmiştir. Bu düzenleme sonrası poligami yok denecek düzeye inmiştir.⁵⁹ Boşanma mahkeme kararına bağlanmış ve boşanma öncesi hakem (arabulucu) süreci öngörülmüştür.⁶⁰ Ayrıca karşılıklı rıza boşanmaya ve karı koca hayatını imkânsız kılan durumlar sebebiyle kadının boşanma başvurusu yapabilmesine imkân tanınmıştır.⁶¹ Evlenmesi kadının soyadını, meslek ve iş seçimini etkilemez.⁶²

Fas aile kanununun kadın hakları açısından eksikliği olarak, özel durumlarda da olsa 18 yaş altında evlenmeyi, poligamiyi, kocanın tek taraflı iradesiyle boşamasını, muhala'ayı, ayrımcı miras kurallarını kaldırmamış olması sayılmıştır.⁶³ Aile hukukunda kadının şahitliği erkeğin şahitliğinin yarısı ağırlığında sayılırken diğer hukuk alanlarında erkeğin şahitliği ile eşit sayılmıştır.⁶⁴ 2011 Fas Anayasası kadın haklarını en üst düzeyde gerçekleştirme hedefiyle hazırlanmıştır.⁶⁵ Fas ihtiyari protokolü henüz onaylamamış olmakla birlikte bu konuda istekli olduğunu göstermiştir.⁶⁶

Kuveyt 1994 yılında CEDAW'a katılmış ve seçim kanununda kadınların seçme ve seçilme hakkı olmadığı için 7(a) maddesine çekince koymuş ve bu konuda taraf ülkelerin uyarılarından sonra ancak 2005 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkı vermiştir.⁶⁷ Kuveyt Emiri 1999 yılında kadınlara bu hakkın verilmesi için bir karar yayınlamış ancak meclisten

⁵⁵ CEDAW/C/MAR/4, s. 57.

⁵⁶ CEDAW/C/MAR/4, s. 58.

⁵⁷ Hursh, John, "Advancing Women's Rights Through Islamic Law: The Example of Morocco", *Berkeley Journal of Gender, Law & Justice* 27(2), (2012), s. 263.

⁵⁸ CEDAW/C/MAR/4, s. 59.

⁵⁹ CEDAW/C/MAR/4, s. 59.

⁶⁰ CEDAW/C/MAR/4, s. 59.

⁶¹ CEDAW/C/MAR/4, s. 60.

⁶² CEDAW/C/MAR/4, s. 61.

⁶³ Leila Hanafi, *The implementation of Morocco's 2004 Family Code Moudawana: stock-taking & recommendations*, (The Danish Center for Research and Information on Gender, Equality and Diversity KVINFO 2013), 9-10, <http://kvinfo.dk/sites/default/files/studymoudawana.pdf> erişim:09.09.2014.

⁶⁴ Leila Hanafi, *The implementation*, s. 10.

⁶⁵ Leila Hanafi, *The implementation*, s. 10.

⁶⁶ Leila Hanafi, *The implementation*, s. 16-17.

⁶⁷ https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en#32 erişim: 08.09.2017.

onay alamamıştır.⁶⁸ 2008 tarihli Kuveyt Medeni kanunu evlilik yaşını kızlarda 15, erkeklerde 17 olarak korumuştur.⁶⁹ Kadın ayrı pasaport alabilmek için kocasından izin alması gerekir.⁷⁰

Libya 1989'da CEDAW'a katılmıştır. Ülkede evlilik yaşı her iki cins için 20 olarak belirlenmiştir.⁷¹ Mahkeme denetiminde belli şartlarla poligamiye izin verilmektedir.⁷² Mahkeme kararı olmadan boşanma geçersizdir.⁷³ Boşanma talebiyle kadın, erkek veya her ikisi anlaşarak mahkemeye başvurabilir.⁷⁴ Evli çiftler çocuklarını yetiştirme konusunda birlikte sorumludurlar ve kaç çocuk sahibi olacaklarına birlikte karar verirler.⁷⁵

Maldivler 1993 yılında CEDAW'a katılmıştır. Ülkede 2001 yılında yeni aile hukuku kanunu yürürlüğe konulmuş ve evlenme yaşı istisnai durumlar hariç 18 olarak belirlenmiştir. Yargısal boşanma esas kabul edilmiş ve kocanın fevri boşamasına para cezası öngörülmüştür.⁷⁶ Çok eşlilik, kocanın mali yeterliliği ve duygusal açıdan çok eşliliği yürütebilme kapasitesi bakımından aile mahkemelerinin denetimine tabi kılınmıştır.⁷⁷ Şiddet ve istismara uğradığı iddiasıyla boşanma davası açmak isteyen kadın ancak iki erkek veya dört kadın şahit ya da polis raporuyla ve belli ölçüde tıbbi raporla iddiasını savunabileceği, adli delillerin ve uzman şahitlerin bu davalarda kullanılmayacağı kayıt altına alınmıştır.⁷⁸

Malezya 1995 yılında CEDAW'a katılmıştır. Ülkede CEDAW'a uyum için yapılan çalışmalar ülke raporuna özetle şöyle yansımıştır. Kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi için birçok STK, kamu kurumu ve 2001 yılında Kadın ve Aile Geliştirme Bakanlığı kurulmuştur.⁷⁹ Kadınların doğum izni 42 günden 60 güne çıkarılmış ve ihtiyaç duyduklarında ücretsiz izin alma imkânı verilmiştir.⁸⁰ Ülkede uygulanan genel aile hukuku kanununa göre (Law Reform [Marriage and Divorce] Act 1976) poligami yasak olmakla beraber İslam Aile Hukuku kanunlarında poligamiye belli şartlarla izin verilmiştir.⁸¹ Federal Bölge İslam Aile Hukuku Kanunu 1984 (Islamic Family Law [Federal Territories] Act) kadın hakları açısından reform sayılmıştır. Kanununun 23. maddesi, poligaminin ancak mahkeme izniyle yapılabileceğini ve mahkemenin izin vermek için kadının kısırlığı, fiziksel zafiyeti, cinsel ilişkiye uygun olmaması, cinsel ilişkiden kasıtlı olarak kaçınması gibi ikinci evliliği

⁶⁸ CEDAW/C/KWT/1-2, 1 May 2003, s. 28.

⁶⁹ Kanunu'l-Ahvali'sh-Şahsiyyeti'l-Kuveyti, 2008, m.26.

⁷⁰ CEDAW/C/KWT/1-2, s. 36.

⁷¹ Kanunu'l-Ahvali'sh-Şahsiyyeti'l-Lîbî, 1984, m.6.

⁷² Kanunu'l-Ahvali'sh-Şahsiyyeti'l-Lîbî, 1984, m.13.

⁷³ Kanunu'l-Ahvali'sh-Şahsiyyeti'l-Lîbî, 1984, m.28.

⁷⁴ Kanunu'l-Ahvali'sh-Şahsiyyeti'l-Lîbî, 1984, m.35.

⁷⁵ CEDAW/C/LBY/2, 15 March 1999, s. 48.

⁷⁶ CEDAW/C/MDV/2-3, 8 June 2005, s.14.

⁷⁷ CEDAW/C/MDV/2-3, s. 23.

⁷⁸ CEDAW/C/MDV/2-3, s. 23.

⁷⁹ CEDAW/C/MYS/1-2, 12 April 2004, s. 21.

⁸⁰ CEDAW/C/MYS/1-2, s. 22.

⁸¹ CEDAW/C/MYS/1-2, s. 108.

haklı ve gerekli gösterecek bir gerekçe aramasını şart koşturmuştur.⁸² Boşanma mahkemesinde gerçekleşir ve kadın nikâh esnasında şart koşarak kocanın nafaka ödememesi, dört aydan fazla uzaklaşması veya şiddet uygulaması durumlarında kocasını boşayabileceği gibi fesih ve muhâla'a yoluyla boşanmak için de mahkemeye başvurabilir.⁸³ Boşanma durumunda evlilikte edinilen mallar karı-koca arasında eşit olarak paylaşılır.⁸⁴ Fakat mirasta aynı derecede yakınlığı bulunan erkeğin payı kadının payının iki katıdır. Çünkü erkek aileyi geçindirmek zorunda iken kadının bu yükümlülüğü yoktur.⁸⁵

Federal Bölge İslam Aile Kanunu'nda Aile hukukunda kadının ve erkeğin farklı ele alındığı başka maddeler de vardır. Evlilik yaşının erkekler için 18, kadınlar için 16 olarak belirlenmesi ve gerektiğinde hâkimin daha küçük yaştaki birinin evliliğini onaylamasına izin verilmesi,⁸⁶ kadının evliliği için veli onayının şart koşulması,⁸⁷ erkeğe kitabî kadınla evlenme izni verilirken kadına kitabi erkekle evlenme izni verilmemesi,⁸⁸ kadının kocasına itaat etmesi ve erkeğin meşru isteklerine uymadığında nafaka hakkını kaybetmesi,⁸⁹ erkeğin boşaması karşısında kadının sınırlı boşama hakkı bunlar arasında sayılabilir.⁹⁰

Mısır 1981 yılında CEDAW'ı ilk onaylayan ülkelerdendir. Sözleşmenin 2. ve 16. maddelerine İslam hukuku açısından çekince koymuştur. Ülke raporu incelendiğinde Mısır'ın kadınlara seçme ve seçilme hakkını 1956 yılında verdiği,⁹¹ genel ve yerel seçimlerde kadın kotaları koyduğu,⁹² kadınların kendi soyadını kullanabildiği,⁹³ 1996 Çocuk Kanunu'nun çalışan kadınlara aylıklı ve aylıksız doğum ve emzirme izinleri düzenlediği, 2000 tarihli Başbakanlık Kararı ile kadınlara yarı zamanlı çalışma izni verildiği görülmüştür.⁹⁴ Buna mukabil kadim bir gelenek olan kadın sünneti, devletin medya aracılığıyla zararlarını anlatmasına, sağlık kurumlarında yapılmasının yasaklamasına ve suç olarak belirlenmesine, dini yönden gerekli olmadığı açıklanmasına rağmen ortadan kaldırılamamıştır. Özellikle kırsal kesimde denetimsiz olarak yapılmaya devam etmektedir.⁹⁵ Evlilik yaşı eşitlenmemiş erkeklerde 18, kızlarda 16 olarak devam etmektedir.⁹⁶ Mısır CEDAW'ın 2. maddesine İslam

⁸² CEDAW/C/MYS/1-2, s. 108.

⁸³ CEDAW/C/MYS/1-2, s. 111.

⁸⁴ CEDAW/C/MYS/1-2, s. 112.

⁸⁵ CEDAW/C/MYS/1-2, s. 113.

⁸⁶ Islamic Family Law (Federal Territories) Act 1984, m.8.

⁸⁷ IFL 1984, m.13 (a).

⁸⁸ IFL 1984, m.10.

⁸⁹ IFL 1984, m.59, 129.

⁹⁰ Zainah Anwar and Jana S. Rumming, "Justice and Equality in Muslim Family Laws: Challenges, Possibilities, and Strategies for Reform", *Washington & Lee Law Review* 64(4), (2007): 1548.

⁹¹ CEDAW/C/EGY/4-5, 30 March 2000, s.10.

⁹² CEDAW/C/EGY/4-5, 30, s. 47.

⁹³ CEDAW/C/EGY/4-5, 30, s. 89.

⁹⁴ CEDAW/C/EGY/4-5, 30, s. 39.

⁹⁵ CEDAW/C/EGY/4-5, 30, s. 79-80.

⁹⁶ CEDAW/C/EGY/4-5, 30, s. 88.

hukukuna aykırı anlaşılması şeklinde 16. maddesine ise şer'î aile hukuku düzenlemesini savunarak çekince koymuştur. Savunmada İslam hukukunun eşitlik değil denge gözettiği, erkeğin mali sorumluluğu karşılığında boşama hakkı olduğu, kadının mali sorumluluğu olmadığı için boşanmasının hâkim kararıyla sınırlı olduğu belirtilmiştir.⁹⁷

Pakistan 1996 yılında CEDAW'a katılmıştır. Ülkede CEDAW kriterlerine uygun olarak kadın haklarını geliştirme çabalarının bir parçası olarak Kadın Kalkınma Bakanlığı kurulmuştur.⁹⁸ 2002 yılında her alanda kadın sorunlarının iyileştirilmesi ve kadının güçlendirilmesi için "Kadının Geliştirilmesi ve Güçlendirilmesi Ulusal Planı" uygulamaya konulmuştur.⁹⁹ İlk Kadın Bankası kurularak kadınlara mikro krediler sağlanması ve kadın girişimciliğinin artırılması hedeflenmiştir. Devlet hizmetlerinde, yerel ve genel seçimlerde kadın kotaları uygulanmıştır.¹⁰⁰ Beş büyük üniversitede Kadın Araştırmaları Merkezi kurulmuş, personeli kadın olan Kadın Polis Karakolları ve karakollarda özel kadın masaları oluşturulmuştur.¹⁰¹ Pakistan bir kadını Başbakan seçen ilk (1988) Müslüman ülkedir.¹⁰²

Pakistan ceza hukukunun bir parçası olan uygulanan had cezalarından özellikle zina cezasının kadınlara karşı ayrımcılık içerdiği iddia edilmektedir. Çünkü tecavüze uğrayan kadın, ancak dört reşit erkek şahitle veya suçlunun itirafı ile ispatlanabilen zina suçunu ispatlayamadığında kendisi zina cezasına maruz kalabilmektedir. Bir insan hakları gözlemcisinin iddialarına göre Pakistan hapishanelerinde zina suçlamasıyla tutuklu bulunan kadınların çoğu hakkında yeterli delil bulunmamakta ve kadınlar uzun süre yargılanmayı beklemektedir.¹⁰³ Pakistan'da had cezalarının karşı gösteriler düzenlenmiş ve kaldırılması için çalışmalar yapılmış ancak bu çalışmalar sonuca ulaşmamıştır.¹⁰⁴ Pakistan'da uygulanan kısas ve diyet cezalarının da kadınlara karşı birçok ayrımcılık içerdiği ve namus cinayetlerini koruduğu belirtilmektedir.¹⁰⁵

Aile hukuku alanında erkeğin boşama hakkına karşılık kadının hulu' hakkı vardır fakat bu hakkı kullanmak için gerekli olan mahkeme süreci kadınlar için zorluk oluşturmaktadır.¹⁰⁶ Çocuk evliliği yasaktır ve evlenebilmek için kadının 16 yaşında erkeğin ise 18 yaşında olması gerekir.¹⁰⁷ Pakistan'da kadının miras payı ve şahitliği düzenlemeleri doğrudan Kur'an'a

⁹⁷ <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reservations-country.htm> (erişim: 07.09.2017).

⁹⁸ CEDAW/C/PAK/1-3, 3 August 2005, s. 16.

⁹⁹ CEDAW/C/PAK/1-3, s. 16.

¹⁰⁰ CEDAW/C/PAK/1-3, s. 25.

¹⁰¹ CEDAW/C/PAK/1-3, s. 26.

¹⁰² CEDAW/C/PAK/1-3, s. 34.

¹⁰³ Anita M Weiss, "Interpreting Islam and women's rights: Implementing CEDAW in Pakistan", *International Sociology*, 18(3), (2003): 595.

¹⁰⁴ CEDAW/C/PAK/1-3, s. 117.

¹⁰⁵ CEDAW/C/PAK/1-3, s. 118.

¹⁰⁶ CEDAW/C/PAK/1-3, s. 119-120.

¹⁰⁷ CEDAW/C/PAK/1-3, s. 122.

dayandığı için dokunulmaz konumdadır.¹⁰⁸ 1997 yılında hazırlanan “Kadın Soruşturma Komisyonu Raporu” Pakistan’da kadın sorunlarının iyileştirilmesi için, kürtajın serbest bırakılmasını, Federal Şer’î Mahkeme’nin kaldırılmasını, amaçlarına ulaşmayan hudut kanunlarının ve bu çerçevede özellikle kadınları mağdur eden zina cezasının kaldırılmasını teklif etmiştir.¹⁰⁹

Sudan henüz CEDAW’a katılmamış olmasına rağmen kadın-erkek eşitliğini ce CEDAW’a katılımı savunan İslamcı feministler parlamentoda oldukça güçlüdür.¹¹⁰ 1989 yılında bir darbeyle iktidara gelen İslamcılarının fikri ve siyasi liderlerinden Hasan Turabi 1973’te İslam’da kadın haklarını savunan bir kitapçık kaleme almıştır.¹¹¹ Sudanlı kadınlar hâkim, büyükelçi, milletvekili ve bakan olduğu gibi 2010 yılında başkanlığa da aday olmuştur.¹¹² Hasan Turabi bir kadının ülkeyi yönetebileceğini ifade etmiştir.¹¹³ CEDAW’a katılmama gerekçesini açıklayan Sudan Başkanlık hukuk danışmanı Farida İbrahim CEDAW’ın şer’i hukuka aykırı olduğunu, aile değerlerini yıktığını, lezbiyenliği, kürtajı ve fuhşu meşrulaştırdığını, evli kadınla fahişeyi eşit saydığını ve insanlık için felaket olduğunu iddia etmiştir.¹¹⁴

Suudi Arabistan 2000 yılında CEDAW’a katılmıştır. Ülkenin CEDAW komitesine sunduğu raporda kadın hakları alanında eleştirilen ayrıntılara girmeden genel ifadelerle kadın haklarının korunduğuna ve Suudi kanunlarının çoğunda kadın erkek ayrımcılığının olmadığına vurgu yapılmıştır.¹¹⁵ Bununla birlikte kadın ve erkeğin fitratlarının farklı olduğuna dikkat çekilmiş ve buna göre dini ve örfi alanda kadın ve erkek için farklı uygulamaların tabii olduğu savunulmuştur.¹¹⁶ Mesela erkeğin evin geçimini sağlamakla mükellef olduğu ve bu sebeple mirasta belli durumlarda iki kat pay aldığı buna mukabil kadının böyle bir sorumluluğunun olmadığı zikredilmiştir.¹¹⁷ Kadınların eğitime, iş hayatına ve sosyal hayata katılımlarının desteklendiği, çalışan kadınlara ücretli ve ücretsiz doğum ve süt izni verildiği, çocuklarına kreş hizmeti sunulduğu belirtilmiştir.¹¹⁸

Suudi Arabistan CEDAW resmi raporunun gerçekleri tam olarak yansıtmadığı yönündeki bir iddia “Saudi Women for Reform” isimli STK’nın CEDAW Komitesine sunduğu gölge

¹⁰⁸ Weiss, “Interpreting Islam and women's rights”, s. 591.

¹⁰⁹ Weiss, “Interpreting Islam and women's rights”, s. 595.

¹¹⁰ Liv Tønnessen, “Feminist interlegalities and gender justice in Sudan: The debate on CEDAW and Islam”, *Religion & Human Rights* 6(1), (2011): 26.

¹¹¹ Tønnessen, “Feminist interlegalities”, s. 29.

¹¹² Tønnessen, “Feminist interlegalities”, s. 31.

¹¹³ Tønnessen, “Feminist interlegalities”, s. 32.

¹¹⁴ Tønnessen, “Feminist interlegalities”, s. 35.

¹¹⁵ Bk. CEDAW/C/SAU/2, 29 March 2007.

¹¹⁶ CEDAW/C/SAU/2, 29 s. 15.

¹¹⁷ CEDAW/C/SAU/2, 29 March 2007, s. 11.

¹¹⁸ CEDAW/C/SAU/2, 29 s. 16-18.

raporda dile getirilmiş ve Suudi Arabistan'ın resmi fetva kurumu Bilimsel Araştırma ve Fetva Daimi Komisyonu'nun fetvalarının¹¹⁹ bu konuda yeterince bilgi verdiğiğine işaret edilmiştir.¹²⁰ Raporda Suudi Arabistan'da İslam hukuku yorumlarından ve geleneklerden kaynaklanan kadınlara has birçok yasak ve sınırlama bulunduğu ancak bunların birçoğu yazılı kurallarda yer almadığı ifade edilmiştir.¹²¹ Bunun uç bir örneği olarak kadınların araba sürme yasağı dile getirilebilir. Suudi Kralı Abdullah 2005'te kadın haklarına saygılı olduğunu ve kadınların araba sürebileceği günlerin geleceğini söylemiş ve 2017 yılına gelindiğinde bu yönde vaatler devam etmekle birlikte halen toplumun buna hazır olmadığı savunulmaktadır.¹²²

Suriye 2002 yılında CEDAW'ı onaylamış ve aynı yıl kadınların kocalarının rızasına gerek olmaksızın kendi adlarına pasaporta başvurabilmelerine izin vermiştir.¹²³ Suriye'de kadınların siyasi, sosyal ve iş hayatına katılımını engelleyen bir düzenleme yoktur.¹²⁴ 1973 Seçim Kanunu'na göre seçme ve seçilme yaşı 18'dir ve 18 yaşına ulaşan kadın veya erkek Halk Meclisi üyeliği için aday olabilir.¹²⁵ 1976 yılından itibaren çeşitli dönemlerde kadın bakanlar kabinede görev almıştır.¹²⁶ Rüşt yaşı 18 olmakla beraber evlilikte yaş sınırı erkeklerde 18, kadınlarda 17'dir. 15 yaşındaki bir erkek veya 13 yaşındaki bir kız ergin olduğunu ve evlenmek istediğini bildirirse hâkim talebi değerlendirir ve karar verir.¹²⁷

Tunus CEDAW'a 1985 yılında katılmıştır. Ülke raporuna yansıyan bilgilere göre Tunus 1993 yılında Medeni Kanun'da yaptığı reformla "kocanın önceliklerine saygı ve kocaya itaat" düzenlemesinin yerine "aile işlerinin karşılıklı saygı ve işbirliği ile yürütüleceği" düzenlemesini getirmiştir. Bu düzenleme ile yasada bulunan aile reisliği kavramı ve kocanın aileyi geçindirme yükümlülüğü kaldırılmamış, ancak kadının maddi gücü varsa aile harcamalarına katılması getirilmiştir. Bu durumda aile reisliği sembolik duruma düşmüştür.¹²⁸ Kadın haklarının geliştirilmesi için 1992 yılında Başbakanlığa bağlı olarak Kadın Aile İşleri Sekreterliği kurulmuş, bu kurum 1999 yılında müstakil bir bakanlığa dönüşmüştür.¹²⁹ Aynı yıl bir danışma kurumu olarak Kadın ve Aile Milli Konseyi kurulmuştur.¹³⁰ 1956 Medeni Kanunu evlenme yaşı olarak kızlarda 17 erkeklerde 20 yaşı esas almıştır.¹³¹ Aynı kanun

¹¹⁹ Bk. <http://alifta.com/> erişim: 10.09.2017.(Site 7 dilde yayın yapmaktadır.)

¹²⁰ Bk. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/ngos/womenreform40.pdf> erişim: 10.09.2017.

¹²¹ Bk. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/ngos/womenreform40.pdf> erişim: 10.09.2017.

¹²² Samar el-Masri, "Challenges facing CEDAW" s. 931; Ayrıca bk. <http://www.gazetevatan.com/peygamber-esi-deveye-biniyordu-kadinlar-niye-araba-kullanmasin--1078492-dunya/> erişim: 11.09.2017

¹²³ CEDAW/C/SYR/1, s. 11.

¹²⁴ CEDAW/C/SYR/1, s. 12-14.

¹²⁵ CEDAW/C/SYR/1, s. 31.

¹²⁶ CEDAW/C/SYR/1, s. 40.

¹²⁷ CEDAW/C/SYR/1, s. 104.

¹²⁸ CEDAW/C/TUN/3-4, 2 August 2000, s.11.

¹²⁹ CEDAW/C/TUN/3-4, s. 19.

¹³⁰ CEDAW/C/TUN/3-4, s. 21.

¹³¹ CEDAW/C/TUN/3-4, s. 210.

boşanmayı yargı denetimine almış, kadın ve erkeğe eşit olarak boşamaya başvurma hakkı vermiştir.¹³²

Türkiye CEDAW'a 1985 yılında katılmıştır. Türkiye anayasal olarak dini özgürlükleri tanımakla beraber yasal düzenlemelerinde dini referans almamış ve laikliği tercih etmiştir. 1926 yılında İslam hukuku kanunlaştırma çalışmaları sona erdirilerek İsviçre Medeni Kanunu'na dayalı Türk Medeni Kanunu hazırlanmış ve diğer kanunlar da dini referanslardan uzak kalarak hazırlanmıştır. Bu sebeple miras payı ve şahitlik gibi konularda kadın ve erkek arasında fark gözetilmemiş, eski medeni kanunda arazi parçalanmasını engellemek amacıyla erkeklere öncelik hakkı veren düzenleme yeni medeni kanunla kaldırılmıştır.¹³³ Kadınların seçme ve seçilme hakkı 1934 yılında tanınmıştır.¹³⁴ Çok kadınla evlilik yasal değildir. Boşanma sadece mahkemede gerçekleşir. Kadın ve erkek boşanma, velayet ve vesayet konularında genel olarak eşit haklara sahiptir. Buna karşılık evlilik yaşı, boşanma veya ölüm halinde bekleme süresi, zina, namus cinayeti, aile reisliği gibi bazı konularda kadın erkek arasında var olan farklılıkların büyük bölümü 2001 tarihli TMK ile kaldırılmıştır. Kadın sorunlarına eğilmek ve kadının toplumsal statüsünü yükseltmek amacıyla 1990 yılında bir devlet bakanlığına bağlı olarak Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü kurulmuş¹³⁵ daha sonra bu kurum geliştirilerek Bakanlık düzeyine çıkarılmıştır. 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kurulmuştur.¹³⁶ Kadın sorunlarıyla ilgili STK'ların ve ilgili devlet kurumlarının yaptıkları çalışmalarla mevzuatta CEDAW'a uygun olmayan kuralların tespiti ve değiştirilmesi çalışmaları yürütülmüştür.

1990 yılında Anayasa Mahkemesi kadının evinin dışında çalışmak için kocasından izin alması gerektiğini ifade eden eski Medeni Kanununun 159. maddesini, TBMM ise tecavüz suçunda mağdur kişinin profesyonel seks işçisi olması durumunda suçun 1/3 oranında uygulanmasını düzenleyen Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 438. maddesini iptal etmiştir.¹³⁷ Eski TCK 440. maddesinde kadının zinasını doğrudan 441. maddesinde erkeğin zinasını ancak evli olmadığı kadınla açıkça birlikte yaşaması durumunda suç olarak kabul etmiştir. 1996 yılında Anayasa Mahkemesi CEDAW'a da atıf yaparak bu ayrımcılığı kaldırmak üzere 441. maddeyi iptal etmiş ve yeni bir düzenleme yapmak veya 440. maddeyi de kaldırmak için TBMM'ye bir yıl

¹³² CEDAW/C/TUN/3-4, s. 217.

¹³³ 743 Sayılı Türk Kanunu Medenisi 589. maddesi ile miras paylaşımında eşitliği getirmiş, 598. maddesi ile arazi mirasında erkeğe öncelik vermiştir. 2001 tarihli Türk Medeni Kanunu 495. maddesiyle eşitliğe atıf yapmış ayrıcalığı kaldırmıştır.

¹³⁴ Teşkilatı Esasiye Kanunu 10. ve 11. maddelerde 1934 yılında yapılan değişiklikle.

¹³⁵ Resmi Gazete Tarih: 28.10.1990, Sayı: 20679.

¹³⁶ Resmi Gazete Tarih: 08.06.2011, Sayı: 27958.

¹³⁷ Çakırca, "Turkish Civil Code and CEDAW", s. 158-159.

süre vermiştir.¹³⁸ TBMM bir yıl içinde düzenleme yapmadığı için Anayasa Mahkemesi eşitliği sağlamak üzere 1998 yılında 440. maddeyi de iptal etmiştir.¹³⁹

Türkiye 1999 yılında yeni Medeni Kanun hazırlıkları ile beraber CEDAW üzerindeki çekincelerini (29. madde hariç) geri çekmiştir. 2001 yılında Anayasa'nın 41. maddesi ve değiştirilmiş ve yeni Türk Medeni Kanunu kabul edilmiştir.¹⁴⁰ Anayasadaki "Aile Türk toplumunun temelidir" (m. 41) cümlesine "ve eşler arasında eşitliğe dayanır" ilavesi getirilmiştir.¹⁴¹ Yeni Türk Medeni Kanunu da eşler arasında eşitlik temeline dayalı olarak yapılan değişikliklerle evlilik yaşının her iki cins için 18'e yükseltilmesi ve olağan üstü hallerde hâkim kararıyla asgari 17 yaşından gün almış olanlara evlilik izni verilmesi;¹⁴² evlilik için sadece erkeğin oturduğu yerin evlendirme memurluğuna başvurulabilmesi yerine, kadın veya erkeğin oturduğu yerin evlendirme memurluğuna başvurulabilmesi;¹⁴³ aile reisliğinin yerine, aile birliğini eşlerin birlikte yönetmesi; aile konutunu kocanın seçmesi yerine eşlerin birlikte seçmesi; nafaka yükümlülüğün sadece kocada olması yerine eşlerin her ikisine yüklenmesi;¹⁴⁴ kadının önceki soyadını da taşıyabilmesi;¹⁴⁵ evlilik birliğinin temsil yetkisinin koca yerine eşlere verilmesi;¹⁴⁶ kadının iş ve meslek seçiminde kocasından izin alması gerekliliğinin kaldırılması;¹⁴⁷ mal ayrılığı rejimi yerine edinilmiş mallara katılma rejiminin tercih edilmesi;¹⁴⁸ çocukların velayetinin eşlerin her ikisine verilmesi¹⁴⁹ önceki Medeni Kanun'da bulunan CEDAW ile uyumsuzlukların büyük ölçüde giderilmesi anlamına gelmektedir. Bununla birlikte kadının sadece kızlık soyadını taşıyamaması,¹⁵⁰ boşanma ve kocasının ölümü halinde evlenebilmek için üçyüz gün bekleme,¹⁵¹ kürtaj için kocasının onayını alma zorunluluğu¹⁵² gibi bazı konuların ayrımcılık oluşturduğu savunulmaktadır.¹⁵³

Ürdün CEDAW'ı 1992 yılında onaylayarak Sözleşme'ye taraf olmuştur. 2000 yılında Aile Koruma projesi uygulamaya konulmuş, 2004 yılında ise aile içi şiddet mağdurlarını korumak amacıyla Aile Koruma Yönetmeliği yayınlanmıştır. Bu çerçevede devlet ve STK işbirliği ile

¹³⁸ Resmi Gazete Tarih: 27.12.1996, Sayı: 20860

¹³⁹ Resmi Gazete Tarih: 13.03.1999, Sayı: 23638.

¹⁴⁰ Resmi Gazete Tarih: 08. 12. 2001, Sayı: 24607.

¹⁴¹ 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı kanun, m.17.

¹⁴² TMK (TMK), m.124.

¹⁴³ TMK, m.134.

¹⁴⁴ TMK, m.186.

¹⁴⁵ TMK, m.187.

¹⁴⁶ TMK, m.188.

¹⁴⁷ TMK, m.192.

¹⁴⁸ TMK, m.202.

¹⁴⁹ TMK, m.335.

¹⁵⁰ TMK, m.187.

¹⁵¹ Eski Medeni Kanun'un 95. maddesinde yer alan bekleme süreleri, yeni Medeni Kanun'un 132. maddesinde korunmuştur.

¹⁵² 2827 Sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, m.6.

¹⁵³ Çakırca, "Turkish Civil Code and CEDAW", s. 186-187.

kadın ve çocuk sığınma evleri açılmıştır.¹⁵⁴ Pasaport Kanunu'nda değişiklik yapılarak kadının pasaport alması için kocasından veya velisinden izin alması gerekliliği kaldırılmıştır.¹⁵⁵ Ceza kanununda zina suçu ile ilgili kadın ve erkek için farklı düzenlemeler içerek maddeler değiştirilerek eşitlik sağlanmış ancak zina sebebiyle aile içinde meydana gelen öldürme ve yaralamalarda ceza indirimi kaldırılmamıştır.¹⁵⁶ Aile yapısını güçlendirmek amacıyla 2001 yılında Aile İşleri Milli Konseyi kurulmuştur.¹⁵⁷ Son yıllarda kadınların seçimlerde aday olması ve seçimlerde kadınlar için kota uygulaması gündeme gelmiştir. Belediye meclislerine ve başka önemli görevlere kadınlar getirilmiş, bu bağlamda kadınlardan ilk belediye başkanı, ilk savcı, ilk doktor ve ilk güvenlik uzmanı atanmıştır.¹⁵⁸ Ürdün toplumu geleneksel olarak ataerkindir ve kadın ikinci sınıf kabul edilir.¹⁵⁹ Bu durumu değiştirmek için her alanda çalışmalar yapılmakta ve özellikle ders kitapları taranarak kadın ayrımcılığı ayıklaması yapılmaktadır.¹⁶⁰

Ürdün Ahvali Şahsiyye Kanunu'nda CEDAW Komitesi'nin talebi üzerine 2001 yılında yapılan değişiklikle poligam evlilik yapmak isteyen erkeğin hâkime mali yeterliliğini ve evleneceği kadına evli olduğunu bildirdiğini belgelemesi ve hâkimin mevcut hanıma, kocanın ikinci evlilik yaptığını haber vermesi şartları getirilmiştir.¹⁶¹ Yürürlükteki kanuna göre evlilik akdinde bakire kız için veli onayı şarttır.¹⁶² Fakat 18 yaşından büyük olan boşanmış veya dul kadın velisinden izin almak zorunda değildir.¹⁶³ Evlilik yaşı 18 olarak kadın ve erkek için eşit belirlenmiş, zorunlu ve maslahata uygun durumlarda her ikisinin de başkadının izniyle 15 yaşında evlendirilebileceği kabul edilmiştir.¹⁶⁴ Ürdün hukukuna göre kadının kendi soyadını taşımasına bir engel yoktur, fakat çalışmak için kocasından izin almak zorundadır. Bu konuda yapılan düzenleme ile kocanın bir kere karısına çalışma izni verince bunu geri alamayacağı getirilmiş ise de CEDAW 16(g) maddesine konulan çekince kaldırılmamıştır.¹⁶⁵ Raporda Ürdün hukukunun karı ve koca arasında haklar ve görevler açısından eşitlik ilkesi üzerine değil karşılıklılık ilkesi üzerine kurulduğu bu sebeple kadının nafaka hakkına karşılık kocanın

¹⁵⁴ CEDAW/C/JOR/3-4, 10 March 2006, s. 8.

¹⁵⁵ CEDAW/C/JOR/3-4, s. 12.

¹⁵⁶ CEDAW/C/JOR/3-4, s. 12-13.

¹⁵⁷ CEDAW/C/JOR/3-4, s. 15.

¹⁵⁸ CEDAW/C/JOR/3-4, s.19-20, 29.

¹⁵⁹ CEDAW/C/JOR/3-4, s. 21.

¹⁶⁰ CEDAW/C/JOR/3-4, s. 24.

¹⁶¹ Kanunu'l-Ahvali's-Şahsiyyeti'l-Ürdünî, 2010, m.13.

¹⁶² Kanunu'l-Ahvali's-Şahsiyyeti'l-Ürdünî, 2010, m.14.

¹⁶³ Kanunu'l-Ahvali's-Şahsiyyeti'l-Ürdünî, 2010, m.19.

¹⁶⁴ Kanunu'l-Ahvali's-Şahsiyyeti'l-Ürdünî, 2010, m.10.

¹⁶⁵ CEDAW/C/JOR/3-4, s. 94.

itaat bekleme hakkı bulunduğu zikredilmiş,¹⁶⁶ poligami oranlarının ise önemsenmeyecek derece az olduğuna dikkat çekilmiştir.¹⁶⁷

CEDAW Komitesi, Ürdün Ceza Kanunu'nun 340. maddesinde yer alan ve namus cinayetlerine indirim getiren maddelerinin kaldırılmasını, tecavüzcünün mağdur ile evlenmesinin cezasını etkilememesini, kadının rızası dışında bekâret testinin yapılmamasını istemiştir.¹⁶⁸ 2001 yılında yapılan değişiklikle namus cinayetlerinde ceza indirimi kaldırılmıştır.¹⁶⁹ 2008 yılında Aile İçi Şiddeti Önleme Kanunu'nun, 2009'da İnsan Kaçakçılığı Kanunu'nun yürürlüğe konulması, 2010 yılında Ceza Kanundan namus cinayeti indiriminin kaldırılması CEDAW Komitesi tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.¹⁷⁰ Ayrıca 2009 yılında gerekli yasal değişiklik yapılarak, kadına seyahat ve ikametgâh seçme özgürlüğü getiren CEDAW 15(4) üzerindeki çekince kaldırılmıştır.¹⁷¹ Bunun üzerine yapılan tartışmalarda kadın ve erkek arasında mutlak eşitliğin doğru olmadığı ve her iki cins zarar vereceği, eşitlik yerine adaletin esas alınması gerektiği, kadın ve erkeğin rollerinin birbirinin tamamlayıcısı olduğuna dikkat çekilmiş, CEDAW'ın, İslam hukukuna aykırı olduğu ve Ürdün ailesini yıkacağı iddia edilmiştir.¹⁷²

Yemen 1984 yılında CEDAW'a katılmış ve 2008 yılında 6. periyodik raporunu Komiteye sunmuştur. Bu rapor hazırlanıncaya kadar 5 kanun değişikliği meclisten geçmiş ve 27 değişiklik teklifi meclise sunulmuştur. 1999'da yapılan bir araştırmaya göre Yemen'in özellikle sahil bölgelerinde kız çocuklarının sünnet edilmesi yaygın bir adet olarak devam etmektedir. Bu âdetin ortadan kaldırılması için Sağlık Bakanlığı, Kadın Milli Konseyi ve diğer ilgili kuruluşların katılımı ile "kız sağlığı" adıyla bir proje uygulamaya konulmuştur. Projeye medya, din adamları ve sağlık personeli destek vermiştir.¹⁷³ Küçüklerin evlenmesine izin verdiği için eleştirilen Yemen Ahvali Şahsiyye Kanunu'nun değiştirilerek evlilik yaşının 18,'e çıkarılması için 2005 yılında teklif hazırlanmıştır.¹⁷⁴

¹⁶⁶ CEDAW/C/JOR/3-4, s. 90.

¹⁶⁷ CEDAW/C/JOR/3-4, s. 89.

¹⁶⁸ Maysa Bydoon, "Reservations on the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) Based on Islam and its Practical Application in Jordan: Legal Perspectives", *Arab Law Quarterly* 25(1), (2011): 65-66.

¹⁶⁹ Bydoon, "Reservations on", s. 66.

¹⁷⁰ Haya Zaidan, "Women's Rights in Jordan: CEDAW and National Laws", (2013): 15.

<http://hdl.handle.net/10393/26101> erişim tarihi: 09.11.2017.

¹⁷¹ Ibtesam Alatiyat, and Hassan Barari, "Liberating Women with Islam? The Islamists and Women's Issues in Jordan", *Totalitarian Movements and Political Religions* 11(3-4), (2010): 363.

¹⁷² Alatiyat and Barari, "Liberating Women", s. 363; Bydoon, "Reservations on", s. 65

¹⁷³ CEDAW/C/YEM/6, 13 March 2007, s. 51-52.

¹⁷⁴ CEDAW/C/YEM/6, s. 73-74.

Değerlendirme ve Sonuç

CEDAW İslam ülkelerinde kadın hareketleri ve kadının toplumsal statüsü açısından önemli etkiler ortaya koymuştur. Birçok İslam ülkesinde aile, ceza, kişiler ve vatandaşlık hukuku gibi alanlarda kanunlar yenilenmiş veya mevcut kanunlarda değişiklikler yapılmıştır. Özellikle evlilik yaşının yükseltilmesi ve eşitlenmesi, poligaminin sınırlandırılması, boşanmanın yargı kontrolüne alınması ve kadının kocaya bağımlılığının azaltılması ön plana çıkan değişikliklerdir. Bununla beraber miras payı ve şahitlikte kadınla erkeği eşitleme, poligamiyi yasaklama gibi bazı CEDAW taleplerinin birçok ülkede yakın bir gelecekte gerçekleşmeyeceği anlaşılmaktadır. Kadın sünneti gibi köklü gelenekler ise yasaklanmakla kolayca kaldırılamamaktadır.¹⁷⁵

CEDAW, laik ve Batılı kadın görüşünü temsil ettiği için daha dindar ve doğulu toplumların kadın görüşüyle çatışmakta, bu toplumlarda CEDAW'a uyum çabaları yavaş ilerlemekte ve ülkeden ülkeye değişkenlik göstermektedir.¹⁷⁶ CEDAW'a çekince koyma veya koymama veya hangi maddeye çekince konulacağı konularında Müslüman ülkeler arasında ciddi farklılıklar vardır.¹⁷⁷ CEDAW maddelerinde yer alan "appropriate" (uygun) sıfatı sebebiyle taraf ülkeler CEDAW'a uyum çabalarında gevşeklik göstermekte ve CEDAW'la uyumlu olmayan uygulamalarını kaldırmak için henüz zamanın uygun olmadığını savunabilmektedir.¹⁷⁸ Öte yandan uluslararası anlaşmaları samimiyetle onaylayan demokratik ülkeler olduğu gibi iç ve dış baskılar sebebiyle, özellikle uluslararası arenada kınanma endişesiyle onaylayan ülkeler de bulunmaktadır. İkinci guruptaki ülkeler Sözleşmenin verdiği imkânı kullanarak iç hukukuna uymayan maddelere çekince koymakta, iç kamuoyu ile taraf ülkelerin eleştirileri arasında dengeyi korumaya çalışmaktadır.¹⁷⁹

Bazı İslam hukukçuları ve siyasetçiler CEDAW prensiplerinin aileyi zayıflattığını, cinsiyet ayrımcılığını teşvik ettiğini, geleneksel cinsiyet rollerini reddettiğini, kadın ve erkek arasındaki farklılıkları yok sayarak mutlak eşitliği savunduğunu dile getirmişlerdir.¹⁸⁰ Bu

¹⁷⁵ Andra Nahal Behrouz, "Transforming Islamic Family Law: State Responsibility and the Role of Internal Initiative", *Columbia Law Review* 103(5), (2003): 1157, 1161.

¹⁷⁶ Jessica Ray, "Explaining the Implementation of CEDAW: A Quantitative Study of 151 Countries", *Sigma: Journal of Political and International Studies*: Vol. 26 (1), (2008): 69.

¹⁷⁷ Ekaterina Yahyaoui Krivenko, "Islamic View of Women's Rights: An International Lawyer's Perspective", *Journal of East Asia & International Law* 2(1), (2009): 114.

¹⁷⁸ Samar el-Masri, "Challenges facing CEDAW" s. 937.

¹⁷⁹ Bk. Zaidan, "Women's Rights in Jordan", s. 27.

¹⁸⁰ Bydoon, "Reservations on", s. 64.

özelliğiyle CEDAW'ın sadece toplumun dini değerlerine, adetlerine, geleneklerine ve insan tabiatına aykırı olmakla kalmadığı, Ortadoğu toplumlarını laikleştirme planının bir parçası olduğu iddia edilmiştir.¹⁸¹ İslam dünyasında eşitlik (equality) kavramına karşılık adalet veya denklik (equity) kavramı ön plana çıkarılmıştır.¹⁸² Bir araştırmacı bu fikri “modern hurafe: kadın erkek eşitliği”,¹⁸³ “fitrî yapı: kadın erkek eş değeri”¹⁸⁴ şeklinde kavramlaştırmıştır. Mesela mirastaki farklılık kadın erkek arasındaki görev ve sorumluluk farkından ve farklı kalemlerden elde edilen gelir dengesinden kaynaklandığı ve İslami paylaşımın sayısal eşitlik yerine niteliksel adaleti sağladığı savunulmuştur.¹⁸⁵

CEDAW'ın yürürlüğe girmesinden sonra Pakistan, Türkiye, Bangladeş ve Endonezya tarihte ilk defa kadın liderler tarafından yönetilmiştir. Yüzyıl öncesinden başalayan İslam dünyasında kadın haklarını sorgulayan ve yeniden yorumlayan eserler CEDAW sonrasında daha yaygın olarak görülmeye başlanmış ve bunların bir kısmı İslam dünyasında önemli etkiler oluşturmuştur.¹⁸⁶ Gelinek nokta itibariyle kadın konusunda toplumsal hayatta modernizm ve Batı değerlerinin baskısı, fikir alanında modern yorumlar ile klasik içtihatların çatışması, Müslüman ülkelerdeki uygulama farkları kaotik bir görüntü oluşturmaktadır. Feminist hareketlerin güçlenmesiyle kadın hakları mücadelesi, erkeğe şiddet boyutlarına varabilmekte fakat kadına şiddet olayları da azalmamaktadır.¹⁸⁷ Bu şartlar altında kadın konusu İslam dünyasının yumuşak karnı olmaya devam etmektedir.

¹⁸¹ Bydoon, “Reservations on”, s. 64.

¹⁸² Weiss, “Interpreting Islam and women's rights”, s. 585.

¹⁸³ Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, (Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2016), 131.

¹⁸⁴ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar*, s. 137.

¹⁸⁵ Weiss, “Interpreting Islam and women's rights”, s. 585.

¹⁸⁶ Örnek olarak şu eserler zikredilebilir: Kâsım Emin, *Tahrîrî'l-mer'e*, (ilk baskı 1898) (Tunis: Dârü'l-Maârif, 1990); Fatima Mernisi, *Woman and Islam*, translated by Mary Jo Lakeland, (New Delhi: Kali for Women, 1991); Leila Ahmed, *Women and Gender in Islam*, (Yale University Press, 1992); Fatima Mernisi, *Peçenin Ötesi (Beyond the Veil)*, çev. Mine Küpçü, (İstanbul: Yayınevi Yayıncılık, 1995); Amine Vedud-Muhsin, *Kur'ân ve Kadın*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997); Hidayet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, (Ankara: Kitabiyat, 2000); Fatima Mernisi, *Kadınların İsyanı ve İslami Hafıza (Women's Rebellion and Islamic Memory)*, çev. Aytül Kantarcı, (Ankara: Epos Yayınları, 2003).

¹⁸⁷ Sema Maraşlı, “Erkeğe Şiddete Dur De”, 27 Kasım 2016. <http://www.cocukaile.net/erkege-siddete-dur-de/> erişim: 18.09.2016.

Kaynakça / References

Alatiyat, I. & Barari, H. (2010). Liberating Women with Islam? The Islamists and Women's Issues in Jordan. *Totalitarian Movements and Political Religions*, 11(3-4), 359-378.

Anwar, Z. & Rumminger, J. S. (2007). Justice and Equality in Muslim Family Laws: Challenges, Possibilities, and Strategies for Reform. *Washington & Lee Law Review*, 64(4), 1529-1549.

Behrouz, A. N. (2003). Transforming Islamic family law: state responsibility and the role of internal initiative. *Columbia Law Review*, 103(5), 1136-1162.

Bydoon, M. (2011). Reservations on the “Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW)” Based on Islam and its Practical Application in Jordan: Legal Perspectives. *Arab Law Quarterly*, 25(1), 51-69.

Çakırca, S. İ. (2013). Turkish Civil Code and CEDAW: Never Shall the Twain Meet? *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul*, 45(62), 145-192.

el-Masri, S. (2012). Challenges facing CEDAW in the Middle East and North Africa. *The International Journal of Human Rights*, 16(7), 931-946.

el-Rakkâbî, A. B. (2014). İttifâkiyyetü'l-kadâi alâ cemi'i eşkâli't-temyîz didde'l-mer'e (CEDAW) dirase nakdiyye fi dav'i makâsıd'ı-ş-şer'i'ati'l-İslamiyye. *Mecelletü'l-Ulûmi'ş-Şer'i'a*, 7(4), 1603-1733.

Gaudart, D.; Schöpp-Schilling, H. B. & Tertinegg, K. (2007). *Cedaw Nedir?* Viyana: Federal Başbakanlık – Federal Kadın, Medya ve Kamu Hizmeti Bakanlığı.

Göz, K. (2017). *İslam'da ve Milletlerarası Belgelerde Hürriyetler*. Ankara: Fecr Yayınları.

Hanafî, L. (2013). *The implementation of Morocco's 2004 Family Code Moudawana: stock-taking & recommendations*. The Danish Center for Research and Information on Gender, Equality and Diversity KVINFO. 09 09, 2014 tarihinde <http://kvinfo.dk/sites/default/files/studymoudawana.pdf> adresinden alındı

Hursh, J. (2012). Advancing Women's Rights Through Islamic Law: The Example of Morocco. *Berkeley Journal of Gender, Law & Justice*, 27(2), 252-305.

Ismail, Z. & Jamaldeen, A. (6-7 July 2013). Muslim Family Law and Practices: Perspectives CEDAW. *Proceedings of the Third International Symposium SEUSL*, (s. 14-24). Oluvil, Sri Lanka.

Köse, S. (2016). *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları.

Maraşlı, S. (2016, 11 27). *Erkeğe Şiddete Dur de*. 09 15, 2017 tarihinde Çocuk ve Aile: <http://www.cocukaile.net/erkege-siddete-dur-de/> adresinden alındı

- Mariappuram, R. (2015). Outcomes of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW) in the Arab World. *CUNY Academic Works*. 09 11, 2017 tarihinde http://academicworks.cuny.edu/cc_etds_theses/378?utm_source=academicworks.cuny.edu%2Fcc_etds_theses%2F378&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages adresinden alındı
- Ray, J. (2008). Explaining the Implementation of CEDAW: A Quantitative Study of 151 Countries. *Sigma: Journal of Political and International Studies* 26.1, 26(1), 69-83. Available at: <http://scholarsarchive.byu.edu/sigma/vol26/iss1/6> adresinden alındı
- Sardar Ali, S. (2006). *Conceptualising Islamic Law, CEDAW and Women's Human Rights in Plural Legal Settings*. New Delhi: UNIFEM South Asia Regional Office.
- Tønnessen, L. (2011). "Feminist interlegalities and gender justice in Sudan: The debate on CEDAW and Islam. *Religion & Human Rights*, 6(1), 25-39.
- Weiss, A. M. (2003). Interpreting Islam and women's rights: Implementing CEDAW in Pakistan. *International Sociology*, 18(3), 581-601.
- Yahyaoui Krivenko, E. (2009). Islamic View of Women's Rights: An International Lawyer's Perspective. *Journal of East Asia & International Law*, 2(1), 103-128.
- Zaidan, H. (2013). Women's Rights in Jordan: CEDAW and National Laws. 09 11, 2017 tarihinde <http://hdl.handle.net/10393/26101> adresinden alındı.